

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ

Юлія Лисецька (Житомир, Україна)

У статті проаналізовано визначення понять "дискурс" і "дискурсивний маркер". Встановлено місце і роль дискурсивних досліджень в лінгвістичних студіях. Розкрито основні ознаки дискурсивних маркерів як необхідного мовного інструменту структурування дискурсу. Розглянуто класифікації дискурсивних маркерів у лінгвістичній традиції зарубіжних і вітчизняних авторів. З'ясовано, що дискурсивні маркери утворюють окрему групу мовних одиниць, дослідження яких є однією з перспективних проблем.

Ключові слова: *дискурс, дискурсивний маркер, прагматичний маркер, класифікація, контекст, фрагмент.*

The paper focuses on the defining the notions of "discourse" and "discourse marker". The place of discourse researches and their role in linguistics are analyzed. Basic peculiarities of discourse markers as significant structural elements of the discourse are determined. Classifications of discourse markers in the works of famous linguists are studied. Discourse markers as a separate group of linguistic units are clarified.

Key words: *discourse, discourse marker, pragmatic marker, classification, context, fragment.*

Останнім часом у лінгвістичній науці широко вживається термін "дискурс". За своєю природою дискурс є реальним процесом комунікації в сукупності з різними екстралінгвістичними чинниками. Результатом такої комунікації, як правило, є текст (усний чи писемний). Свого розвитку теорія дискурсу та практика його аналізу набула в 60-70-х роках ХХ ст. Цей період характеризується намаганням вивести синтаксис за межі речення, розробкою прагматичного аспекту мовлення, розумінням його соціального значення, загальною тенденцією до інтеграції гуманітарних досліджень.

Науковим поняттям "дискурс" послуговуються різні гуманітарні науки в дослідженнях комунікативних процесів, зокрема філософія, логіка, риторика, соціологія, психолінгвістика, соціолінгвістика, семіотика,

лінгвістика тексту, семасіологія, прагматистика тощо. Кожна наука, маючи свій предмет дослідження й притаманні їй методи, акцентує увагу на різних особливостях дискурсу, що зумовлює полісемію цього терміна. **Дискурс** (фр. *discours* – промова, виступ) – визначається як зв'язне мовлення в конкретних соціокультурних, психологічних умовах і відбиває ситуацію безпосередньої мовної діяльності з урахуванням форм спілкування, поведінки, міміки, жестів мовця; текст разом з умовами його творення сприймання, динамічний контекст культури, у якому здійснюється прочитання тексту та його вплив на свідомість читача [4, с. 38]. Дискурс, як "мова в мові", існує, насамперед, в текстах, але таких, за якими постає особлива грамати́ка, особливий лексикон, особливі правила слововживання й синтаксису, особлива семантика – насамкінець – особливий світ [4, с. 219]. Слід розмежовувати поняття текст і дискурс. У сучасній лінгвістиці використовують обидва терміни, що спричинило ряд дискусій. Під текстом розуміють переважно абстрактну, формальну конструкцію, під дискурсом різні види її актуалізації, які розглядають під кутом зору ментальних процесів [2].

Найбільш поширеним в мовознавчій студії є тлумачення дискурсу, запропоноване Т. ван Дейком: зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, історичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками [2]. У вітчизняній лінгвістичній традиції дискурс як когнітивно-комунікативний феномен досліджують І. Шевченко і О. Морозова [8, с. 38].

Дискурс – це мовлення, яке розглядається як цілеспрямована дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмах їх свідомості (когнітивних процесах), це подія, у центрі якої словесний компонент, це комунікативний акт, що розглядається не тільки як цілісна структура, але як розмаїття його оцінок учасниками й спостерігачами, з урахуванням його наслідків [1, с. 136-137].

Отже, дискурс здебільшого зіставляється, ототожнюється в науковому вжитку з такими поняттями, як мовлення, текст, мова, висловлення. Так, мова протиставляється дискурсу (мова – система мало диференційованих значущих одиниць, дискурс відбиває різноманітність використань, притаманних мовним одиницям). На цій підставі розмежовуються дослідження елемента в мові і його дослідження в мовленні як дискурсі [3, с. 131].

Сучасні лінгвістичні студії позначені посиленням інтересом до проблем, пов'язаних із природою дискурсу та його одиниць у синхронії та діяхронії. Ці дискурсивні одиниці об'єднані спільною властивістю – слугувати зв'язуючими елементами дискурсу, тобто утворювати його структуру і тому вони мають декілька назв: дискурсивні конективи [9], дискурсивні маркери [12, с. 932], дискурсивні оператори [12, с. 932], дискурсивні слова [9] тощо. Вивчення дискурсивних маркерів належить до актуальних проблем мовознавчої науки, що підтверджується наявністю численних розвідок, які розкривають особливості їх функціонування.

Оскільки загальноприйнятого терміну "дискурсивний маркер" (ДМ) не виокремлено, в лінгвістиці існують різноманітні погляди щодо його тлумачення. Традиційно дискурсивні маркери – це лінгвістичні елементи, що функціонують на рівні дискурсу і є незалежними від його основних складових – частин мови. Найчастіше ДМ репрезентують слова або словосполучення, які кодують значення та співвідносяться з частками, сполучниками, прислівниками і вставними словами, фразами, конструкціями. ДМ називаються також словами-організаторами (рідше опорними словами) основна функція яких полягає в структурно-смісловій організації тексту, оформленні та впорядкуванні суджень, що пов'язують окремі текстові фрагменти [13, с. 24].

Американська дослідниця Д. Шифрін трактує ДМ як послідовно залежні елементи, що ставляться в один ряд з одиницями мовлення і вивчає 11 ДМ: *oh, well, and, but, or, so, because, now, then, I mean, у'know* [13, с. 45].

Б. Фрейзер визначає ДМ як функціональний клас висловлень в будь-якій мові і називає їх "прагматичними маркерами". Ці вирази з'являються в сегменті дискурсу, однак не є частиною пропозиційного змісту висловлення. Вони сигналізують, акцентують і маркують аспекти спілкування, які хоче передати комунікант [11, с. 23].

З позиції Е. Траугот ДМ – це дискурсивно-дейктичні одиниці, найважливіша мета яких – сигналізувати про коментар, визначаючи тип послідовного дискурсивного зв'язку між поточним висловленням і попереднім дискурсом [14].

На думку, О. Котова ДМ – елементи мовлення, що втратили лексичне значення та не вносять додаткову інформацію, а виконують розрізняючу і розподільну функції в мовленнєвих актах. Сформульоване визначення не є точним, оскільки не всі ДМ позбавлені семантичного значення (*you know, whatever, I mean*) і їх функції не зводяться до розподілу та розрізнення [6].

Розглянемо основні характеристики ДМ:

1. Особливістю ДМ як окремої групи слів і словосполучень є відсутність чітких меж їх організації через приналежність до різних частин мови (часток, прислівників, сполучників та ін.).

2. Своєрідність плану змісту ДМ часто інтерпретується відсутністю у них власного лексичного значення, тобто відбувається так звана десемантизація слова і словосполучення в дискурсивному використанні. ДМ не мають денотата, тому вони вивчаються лише через вживання у певному контексті.

3. Багатозначність терміну ДМ відрізняється від полісемії імен і дієслів. Значення ДМ – категорія більш суб'єктивна, ніж значення повнозначних слів.

Аналіз зазначених вище характеристик доводить, що термін ДМ співвідноситься з особливим класом слів, головна ознака яких полягає в безпосередньому зв'язку з функціонуванням дискурсу.

Дискурсивні слова та вирази зустрічаються в текстах різних стилів і відносяться до метатекстового компоненту дискурсу. Слід підкреслити одну з найважливіших ознак ДМ – забезпечення формально граматичної і

сміслової зв'язності частин дискурсу, що демонструється завдяки когезії та когеренції. Когезія передає формальний зв'язок дискурсу і визначається різноманітними видами відношень між його складовими. Когеренція забезпечує змістову організацію тексту як єдиного цілого [5, с. 62].

Найбільш поширену у сучасному мовознавстві класифікацію ДМ запропонувала Д. Шифрін . Як зазначалось раніше, авторка класифікує 11 ДМ. Вони представлені сполучниками (*and, but, or, because*), прислівниками (*now, then, so*), частками (*oh, well*), вставними реченнями (*you know, I mean*).

Вивчення цих одиниць проводиться з урахуванням п'яти "рівнів мовлення" (*planes of talk*): 1) пропозиційна структура; 2) структура дій (мовленнєві акти); 3) структура чергування реплік; 4) склад учасників; 5) інформаційний стан повідомлення.

ДМ інтегрують взаємопов'язаність одиниць на усіх рівнях. До того ж кожен ДМ відноситься в першу чергу до конкретного плану: *oh* – до інформаційного стану повідомлення і структури дій, *and* – до пропозиційної структури [13, с. 89].

Б. Фрейзер подає таку класифікацію маркерів:

- базові маркери (*basic markers*) – вказують на характер або силу "базового спілкування": тип мовленнєвого акту, перформативи (*I swear, I promise, I suggest* – вказує експліцитно на силу базового повідомлення), "прагматичні ідіоми" (*Could you, would you*);

- маркери-коментарі (*commentary markers*) – коментують "базове повідомлення": маркери оцінки (*fortunately*), "евіденціальні маркери" (*possibly*), маркери джерел інформації (*they say, I heard that*), маркери пом'якшення (*If I am not mistaken, If you don't mind*);

- паралельні маркери (*parallel markers*) – доповнюють базові повідомлення: вокативи (звертання за іменем тощо), маркери незадоволення, маркери солідарності (*my dear, frankly speaking*);

- дискурсивні маркери (*discourse markers*) – вказують на зв'язок базового повідомлення з контекстом: маркери зміни топіка (*by the way*),

контрастивні маркери (*but, however, although*), деталізуючі маркери (*in other words, more than that, particularly, also, and, or*), маркери висновку (*that is why, so, accordingly*) [11, с. 386-387].

К. Бауер-Рамазані виокремлює чотири види ДМ:

- 1) з'єднувальні сполучники (*coordinating conjunctions*);
- 2) конектори (*connectors*);
- 3) підрядні сполучники (*subordinating conjunctions*);
- 4) фразові єднальні засоби (*phrase linkers*) [9].

Отже, дискурсивним маркером називається мовний інструмент структурування дискурсу – слова, фрази, конструкції, що не мають реального лексичного значення проте виконують важливу функцію передачі намірів мовця під час розмови. Тема дискурсу і відповідно його одиниць – дискурсивних маркерів залишається недостатньо вивченою і потребує комплексного діахронічного і синхронічного аналізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136 – 137.
2. Ван Дейк Т. А. К определению дискурса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsu.ru/psych/internet/bits/vandijk2.html
3. Гальперін І. Р. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження / І. Р. Гальперін. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
4. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты / В. С. Григорьева ; Тамб. гос. техн. ун-т. – Тамбов : Издательство ТГТУ, 2007. – 287 с.
5. Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания : монография / А. Н. Баранов, К. Бонно, Н. Б. Василевская, Р. Камю ;] Под ред. Киселевой К., Пайара Д.; МГУ им. М. В. Ломоносова. Филол. фак. – Москва : Метатекст, 1998. – 446 с.

6. Котов А. Е. Социокоммуникативные особенности функционирования дискурсивных маркеров. / А. Е. Котов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ncstu.ru>
7. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: навч. посібник для студентів пед. Інститутів / В. А. Кухаренко. – Л.: посвященная, 1978. – 371с.
8. Шевченко И. С., Морозова Е. И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / Вісник ХНУ. – Сер. Романо-Германська філологія. 2003. – № 586. – с.33-38.
9. Bauer-Ramazani Ch. English Discourse Markers [Електронний ресурс]. – Режим доступа: academics.smcvt.edu/cbauerramazani/AEP/BU113/English/discmarkers.ht/
10. Fraser B. An approach to discourse markers [Text] / B. Fraser // Journal of pragmatics. – 1990. – № 14. – P. 95.
11. Fraser B. Pragmatic markers [Text] / B. Fraser // Pragmatics 6 (2). – 1996. – P. 318.
12. Fraser B. What are discourse markers? // Journal of pragmatics. – 1999. – Vol. 31. – P. 931-952.
13. Schiffrin D. Discourse Markers [Text] / D. Schiffrin // Cambridge University Press, 1987. – 318 p.
14. Traugott E. The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.wata.cc/forums/uploaded/136_1165014660.pdf

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лисецька Юлія – викладач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: історія англійської мови, комунікативна лінгвістика, дискурс.